

اصول و معیارهای اقتصاد مقاومتی در عرصه تولید، توزیع و مصرف با نگاهی به آموزه‌های قرآنی (با تأکید بر سوره توبه)

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۱۲ تاریخ تأیید: ۹۵/۵/۱۶

_____ آزاده منظوری* / محمدتی نظرپور* / مجید رضایی*

چکیده

با توجه به جایگاه راهبردی و سیاسی ایران در منطقه، کشورمان همواره در معرض انواع تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی از سوی دیگر کشورها بوده است. لذا تقویت بنیان‌های اقتصادی کشور در مواجهه با این نوسانات و چالش‌های گوناگون، به عنوان یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر مطرح می‌شود. در این راستا، در سال ۱۳۸۹ مقام معظم رهبری، اصطلاح «اقتصاد مقاومتی» را به عنوان یک الگوی اسلامی مطرح کردند. این الگو، ضمن تعیین کیفیت تعامل و ارتباط اقتصادی با کشورهای خارجی، زمینه واکنش به فشارها و تحریم‌های اقتصادی علیه کشورمان را نیز بیان می‌کند و از آنجا که آموزه‌های اسلامی تبیین‌کننده آرمان‌های الهی هستند و همه حوزه‌های اقتصاد را در بر می‌گیرد، توجه به آیات قرآن، امری ضروری است.

* کارشناس ارشد اقتصاد اسلامی دانشگاه مفید؛ (manzoori_azadeh@yahoo.com).

* دانشیار دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه مفید؛ (nazarpur@mofidu.ac.ir).

* عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه مفید؛ (rezai@mofidu.ac.ir).

این مقاله با روش تحلیلی - توصیفی، به دنبال اثبات این فرضیه است که اصول اقتصاد مقاومتی از آیات قرآن مجید قابل استخراج است. بنابراین ضمن استخراج و تبیین اصول اقتصاد مقاومتی برگرفته از سوره توبه، به دلیل در برداشتن آیات جهاد در عرصه تولید، توزیع و مصرف، به بررسی و دسته بندی این اصول پرداخته و سپس این اصول استخراجی را با اصول اقتصاد مقاومتی استخراج شده از سیاست های ابلاغی اقتصاد مقاومتی در این سه عرصه، مطابقت داده است.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، تولید، توزیع، مصرف و قرآن.

طبقه بندی JEL: D13, D12, Z12

۱. مقدمه

با توجه به مضمون سند چشم‌انداز کشور، جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۴ رتبه اول منطقه به لحاظ اقتصادی، علمی و فناوری خواهد بود؛ لذا جهت پیشبرد کشور به سوی این اهداف بلندمدت در سند چشم‌انداز، اقتصاد مقاومتی به عنوان راهبردی مورد توجه است که هم به روند رو به رشد کشور توجه دارد و هم به دنبال کاهش میزان آسیب‌پذیری اقتصاد از تهدیدهای خارجی (تحریم‌ها) می‌باشد.

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) نیز در سال ۱۳۸۹، دو دلیل اساسی تحت عنوان «آمادگی کشور برای جهش» و «فشار اقتصادی دشمنان» را دلایلی ارزیابی کردند که بیش از هر زمان دیگری، لزوم طرح و برنامه‌ریزی جدید نظام را در حوزه اقتصادی، ثابت و ضروری می‌کند. همچنین الگوی تبیین شده در قرآن، الگویی برای همه جوامع است؛ چرا که این الگوی اسلامی توانست نمونه برتر از جامعه سالم ایمانی با اقتصاد مقاومتی، باقوام و استوار را در مدینه النبوی (ص) شکل بخشد.

در جهان معاصر نیز اگر بخواهیم جامعه اسلامی پیشرفته، شکوفا و توسعه‌یافته در همه عرصه‌ها داشته باشیم، می‌بایست همان الگوهای اسلامی را

سرمشق عمل قرار دهیم. البته با توجه به مقتضیات زمان و مکان، لازم است تا در برخی از جزئیات تغییراتی داده شود؛ اما اصول اقتصاد مقاومتی سالم همچنان یکسان است.

این مقاله با روش توصیفی و تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی، به دنبال اثبات این فرضیه است که اصول اقتصاد مقاومتی از آیات قرآن مجید قابل استخراج است؛ محتوای کلی سوره توبه، در رابطه با اعلان بیزاری از مشرکان، تشویق برای جهاد، کار اقتصادی، زکات و... می‌باشد که در اینجا به استخراج اصول اقتصاد مقاومتی آیات پرداخته می‌شود. از این رو بعد از بیان پیشینه تحقیق، ضمن استخراج و تبیین اصول اقتصاد مقاومتی برگرفته از سوره توبه به دلیل در برداشتن آیات جهاد در عرصه تولید، توزیع و مصرف، به بررسی و دسته‌بندی این اصول پرداخته و سپس این اصول استخراجی را با اصول اقتصاد مقاومتی استخراج شده از سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی در این سه عرصه، مطابقت داده‌ایم.

۲. مفهوم شناسی

اقتصاد مقاومتی: «اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند. یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی جوری باشد که در مقابل ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود، کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱/۶/۲). به عبارت دیگر، اقتصاد مقاومتی یک الگوی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی است که ضمن داشتن روند رو به رشد، در مقابل ترفندهای دشمنان از کمترین آسیب‌پذیری برخوردار است (قلیچ و خوانساری، ۱۳۹۴، ص ۳).

فزیت اقتصادی: فزیت اقتصادی، به توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از

شوکه‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی و ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها گفته می‌شود. این اصطلاح را اولین بار بریگاگلیو^۱ در سال ۲۰۰۶ برای اشاره به توان سیاست ساخته یک اقتصاد برای بهبود (یا انطباق با) آثار شوک‌های برونزای مخالف استفاده کرده است که نزدیک‌ترین مفهوم به اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج کشور ما است (سیف، ۱۳۹۱، ص ۷).

تاب‌آوری اقتصادی: تاب‌آوری اقتصادی، قدرت سیاست‌گذاری و اجرای آن در یک اقتصاد برای مقاومت و بازگشت از آثار منفی یا تعدیل اثرات منفی شوک‌های برونزای نامساعد و بهره‌برداری و استفاده از شوک‌های مثبت است. به عبارت دیگر تاب‌آوری شامل نخست، مقاومت و استحکام (و یا تعدیل) در مقابل شوک‌ها و دوم، بازگشت و بازیابی از آن شوک‌هاست (سیفلو، ۱۳۹۳، ص ۱۶۸).

۳. پیشینه تحقیق

با توجه به مطرح شدن بحث اقتصاد مقاومتی در چند سال اخیر توسط مقام معظم رهبری و تأکید ایشان در این زمینه، مطالعات زیادی در این راستا صورت گرفته است، ولی به طور مشخص، پژوهشی در رابطه با اصول اقتصاد مقاومتی استخراج شده از آیات قرآنی انجام نشده است. در زیر، برخی از منابع قابل دسترس و مرتبط با موضوع بیان می‌شود:

میرمعزی (۱۳۹۱) به روش تحلیلی - توصیفی درصدد ارائه تفسیری روشن از اقتصاد مقاومتی است که نخست، مستند به بیانات مقام معظم رهبری باشد و دوم، مطالبی که وی از سال ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۱ درباره اقتصاد بیان کرده‌اند را در قالب نظریه‌ای منسجم توضیح دهد. در پایان به این نتیجه می‌رسد که از دیدگاه مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی شکل خاصی از نظام اقتصادی اسلام است

1. Briguglio

که در وضعیت تهدید اقتصادی نظام برانداز دشمن با تغییر در اولویت هدف‌های نظام اقتصادی و تغییرهای متناسب با آن در اصول راهبردی و سیاست‌های کلی در این نظام پدید می‌آید.

سیف (۱۳۹۱) به روش تحلیلی- توصیفی بیان می‌کند که در مورد اقتصاد مقاومتی تعبی‌رهای مختلفی رایج شده است. تعبی‌ری که معنای اصطلاحی آن را به تعریف مقام معظم رهبری نزدیک می‌کند «فنزیت اقتصادی» است که اشاره به توان سیاست ساخته یک اقتصاد برای بهبود (یا انطباق با) آثار شوک‌های برونزای مخالف دارد. بنابراین در این مفهوم دو موضوع توانایی برای بهبود سریع شوک‌های تخریب‌کننده و توانایی ایستادگی در برابر آثار مخرب مورد بحث قرار می‌گیرد. در این مقاله الگوی اقتصاد مقاومتی با توجه به بیانات مقام معظم رهبری با چهار مؤلفه اساسی رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و فنزیت اقتصادی پیشنهاد شده است.

تاری و کاویانی (۱۳۹۲) به روش تحلیلی- توصیفی به بررسی موضوع اقتصاد مقاومتی، مؤلفه‌های آن و مواردی که در مطالعات اقتصاد مقاومتی باید لحاظ شود می‌پردازد. در بخش اول این مطالعه رابطه بین اقتصاد اسلامی و اقتصاد مقاومتی بیان می‌شود. در بخش دوم شاخص‌هایی که نشان‌دهنده اقتصاد مقاومتی در بلندمدت است تبیین می‌شود و در قسمت نهایی بخش‌های مختلفی که در مطالعه اقتصاد مقاومتی باید به آن پرداخته شود و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی، مشخص می‌شود.

نتایج بررسی‌های این مطالعه نشان می‌دهد که اقتصاد مقاومتی در کوتاه‌مدت و بلندمدت، تا حدود زیادی با یکدیگر دارای وجه مشترک هستند و ناقص یکدیگر نیستند. اقتصاد مقاومتی در بلندمدت، تا حدود زیادی به یک اقتصاد توسعه‌یافته و سالم شباهت دارد، با این تفاوت که تهدیدهایی که از سوی جامعه جهانی وجود دارد را نیز همواره در نظر می‌گیرد. اقتصاد مقاومتی در کوتاه‌مدت

نیز بر بسیاری از شاخص‌های یک اقتصاد توسعه‌یافته مانند کاهش وابستگی به نفت، تنوع در کالاهای صادراتی، کاهش بیکاری و... تأکید دارد. در عین حال به منظور عبور از شرایط بحران، در اقتصاد مقاومتی کوتاه‌مدت ممکن است سیاست‌هایی اتخاذ شود که در بلندمدت توصیه نمی‌شود که در این خصوص می‌توان به سیاست‌هایی مانند تنظیم بازار و توزیع کالا از سوی دولت اشاره کرد. کمیسیون اقتصاد کلان، بازرگانی و نظام اداری (۱۳۹۲)، در گزارشی که بر اساس نظریه‌های اقتصادی و علمی حاکم بر اقتصاد مقاومتی، بیانات مقام معظم رهبری و ایده‌های اولیه ارسالی از دفتر مقام معظم رهبری تدوین کرده با در نظر گرفتن اقداماتی که برای دستیابی به عملکرد موفق یک اقتصاد مقاومتی در وضعیت اقتصاد ایران لازم شمرده شده، بندهای مختلف پیش‌نویس سیاست کلی اقتصاد مقاومتی و جهاد اقتصادی را ارائه کرده است.

سیفلو (۱۳۹۳)، به روش تحلیل محتوا به دنبال اثبات این فرضیه است که اقتصاد مقاومتی یک راهبرد اقتصادی متناظر با مفهوم «تاب‌آوری اقتصادی» در ادبیات متعارف است که به «مقاوم‌سازی» فعالانه اقتصاد توجه دارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بر اساس بیانات مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی بهترین تفسیر را در قالب یک راهبرد اقتصادی به خود می‌گیرد؛ راهبردی که مقطعی و منفعلانه نیست. به عبارت دیگر اقتصاد مقاومتی یک راهبرد اقتصادی است که نخست به معنای مقاومت اقتصادی، اقتصاد بسته و درون‌گرا و اقتصاد ریاضتی نیست و دوم، یک راهبرد مقطعی و کوتاه‌مدت نیست؛ بلکه راهبردی کلان و بلندمدت است که قرار است اقتصاد کشور به آن تکیه کند؛ سوم، این راهبرد مقاوم‌سازی به معنای انفعالی و کوتاه‌مدت اقتصاد نیز نیست. این راهبرد زمانی مترادف مقاوم‌سازی اقتصادی است که مقاوم‌سازی اقتصادی از مفهوم انفعالی خود فراتر رود و ابعاد دیگری شامل اصلاحات اقتصادی، جذب شوک

های خارجی، استفاده از ظرفیت و توان داخلی کشور و تعاملات بین‌المللی و سایر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری را نیز در برگیرد. فشاری و پورغفار(۱۳۹۳)، به روش تحلیلی- توصیفی ضمن تعریف و بیان مفهومی اقتصاد مقاومتی و همچنین شاخص‌ها و مؤلفه‌های آن به ارائه راهکارهای مناسب برای ترویج فرهنگ اقتصاد مقاومتی و راه‌حل مقابله با تحریم‌ها و همچنین تقویت توان و ظرفیت تولید داخلی می‌پردازند. طبق نتیجه، در اقتصاد مقاومتی رویکرد کشور و جامعه به سمت ایجاد نهضت استعدادیابی و ظرفیت‌یابی درونی و استفاده از فرصت‌های موجود ملی است. در وهله نخست همه نگاه‌ها به سوی بهره‌وری و به‌کارگیری ظرفیت‌های درونی است. نگاه و نگرش به اعتلای کشور و مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر هجوم دشمنان و یا شرایط اضطراری با رویکرد فعال‌سازی استعدادهای ملی است. نگاه توأم با تلاش و همت مضاعف و جهادگونه با تکیه بر کار و سرمایه ایرانی و حمایت از تولید ملی است.

همان‌گونه‌که مشاهده می‌شود به طور مشخص، پژوهشی در رابطه با اصول اقتصاد مقاومتی استخراج شده از سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف و مقایسه با آیات قرآنی صورت نگرفته است. نکته دارای اهمیت در این پژوهش استخراج اصول اقتصادی از آیات قرآنی است.

۴. اصول اقتصاد مقاومتی در عرصه تولید، توزیع و مصرف

در تدوین سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، چارچوب نظری اقتصاد مقاومتی محور قرار گرفته است. بنابراین لازم است چارچوب نگرش به اقتصاد مقاومتی مشخص شود تا سیاست‌هایی که برای آن تعریف می‌شود، معنادار و سازمان یافته باشد. با این رویکرد، در ادامه محورهای حاکم بر اقتصاد مقاومتی که ضوابط و اصول حاکم بر این اقتصاد را نشان می‌دهد (کمسیون اقتصاد کلان، بازرگانی و نظام

اداری، ۱۳۹۲، ص ۱۴۴-۱۵۱)، در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف بیان می‌شود. این اصول برگرفته از سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در سال ۹۲ می‌باشند.

الف. اصلاح بستر فعالیت فعالان اقتصادی: با توجه به اینکه جلب مشارکت تمام مردم برای مشارکت در اصلاح ساخت اقتصادی و تلاش برای تولید ضرورت دارد، لازم است دولت طوری برنامه ریزی کند که زیرساخت‌های لازم برای این نوع فعالیت فراهم شود.

ب. حمایت از تولید و محصولات ساخت داخل (مصرف تولیدات داخلی): تقاضای ملی باید با بیشترین تأکید از محل محصولات ساخت داخل تأمین شود. به عبارت دیگر، تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان داخلی به این نتیجه برسند که محصولات داخلی باید در جایگاهی والا قرار بگیرند و جریان تولید تا مصرف این محصولات با عنایت به این احترام شکل بگیرد.

ج. پیدایش اقتصاد دانش بنیان^۱: اقتصاد دانش بنیان اقتصادی است که در آن تولید، توزیع و کاربرد دانش، عامل و محرک رشد اقتصادی، تولید ثروت و اشتغال در تمام صنایع است (معمارنژاد، ۱۳۸۴، ص ۸۶). به عبارت دیگر اقتصاد دانش بنیان به شکل مستقیم بر اساس تولید، توزیع و مصرف دانش و اطلاعات قرار دارد (OECD، ۲۰۰۱) و در تحقق و پایداریتر کردن اقتصاد مقاومتی نقشی اساسی دارد؛ زیرا نوآوری و خلاقیت، با دانایی محور کردن اقتصاد تشویق می‌شوند (دری نوگورانی و صالح‌اصفهانی، ۱۳۹۲، ص ۱۵۹).

عنصر دانش به ویژه در شرایطی که تحریم‌ها و نامالیقات خارجی و داخلی بیش از پیش در شکل‌گیری مشکلات اقتصادی تأثیرگذار شده، برای ایجاد فضای رقابتی بین بنگاه‌ها و افزایش بهره‌وری و کارایی و در نتیجه افزایش تولید

امری مهم و ضروری محسوب می‌شود و در این میان نقش شرکت‌های دانش‌بنیان برجسته‌تر خواهد بود.

این موارد به خودی خود سبب افزایش توان مقاومت اقتصاد ملی و سرعت بخشیدن به رشد آن خواهد شد و این بدان معناست که الزامات گسترش اقتصاد دانش‌بنیان باید رعایت شود و در اولویت قرار بگیرد (Carl & Chen، ۲۰۰۴، ص ۵-۹). از این رو، اصلاح ساختار اقتصاد به سمت اقتصاد دانش‌بنیان با ویژگی‌های این اقتصاد و پیگیری فعالیت‌های تحقیقاتی و تلاش برای اجرایی کردن دستاوردهای حاصل از این تحقیقات لازم می‌باشد.

د. سلامت اقتصادی و مدیریت بهینه مصرف: اصلاح الگوی مصرف و مدیریت آن یکی از موارد مهم در جهت پیشبرد اهداف اقتصادی جوامع و یکی از اصول با اهمیت تحقق اقتصاد مقاومتی محسوب می‌شود که به معنای نهادینه کردن روش صحیح استفاده از منابع کشور است و سبب ارتقای شاخص‌های زندگی و کاهش هزینه‌ها شده و زمینه را برای گسترش عدالت فراهم می‌کند.

هـ. جلب مشارکت عموم مردم در اقتصاد و تقویت روحیه خودباوری و خودتکایی: تمام فعالان اقتصادی و مصرف‌کنندگان باید به محصولات داخلی و توانایی بومی در تأمین نیازهای کشور معتقد باشند. لذا این امر باعث می‌شود که از تمام استعدادها و ظرفیت‌های مردم در جهت تولید ثروت و دستیابی به قدرت، استقلال و امنیت اقتصادی استفاده شود (میرمعزی، ۱۳۹۱، ص ۵۹). در جهت تقویت این اصل، ثبات و اصلاح قوانین در جهت رفع تبعیض بین بخش خصوصی و بخش‌های دولتی و شبه‌دولتی در وضعیت مشابه، گسترش فرهنگ استقامت و خودباوری و ... می‌تواند تأثیرگذار باشد.

و. تقویت توانمندی و بازدهی نیروی کار: یک اصل برای اقتصاد مقاومتی این است که نیروی کار در تمام سطوح به صورت جدی و با دستیابی به بالاترین سطح بازدهی، فعال شود. چرا که هر مقدار نیروی کار، فعالیت بیشتر و مفیدتری داشته

باشد، اقتصاد، قدرت مقاومت بیشتری خواهد داشت. هاربیسون^۱ (۱۹۷۸) معتقد است «منابع انسانی پایه و اساس ثروت ملل است، نه سرمایه، درآمد یا منابع فیزیکی. سرمایه و منابع طبیعی عوامل منفعل تولید هستند و نیروی انسانی به طور فعال سرمایه را انباشت می‌کند و منابع طبیعی را به کار می‌گیرد. افزون بر آن، نیروی انسانی نهادهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را بنا و توسعه را پایه‌گذاری می‌کند. روشن است که اگر کشوری نتواند به توسعه و استفاده بهینه از نیروی انسانی خود پردازد، قادر به توسعه هیچ چیز دیگر نخواهد بود» (۱۹۷۸، ص ۳). از این رو وجود حمایت‌های فعال برای تقویت توانمندی نیروی کار الزامی است.

ز. استفاده حداکثری از تمام ظرفیت‌ها و امکانات تولیدی: بی‌مصرف ماندن ظرفیت‌های تولیدی، عاملی برای اسراف و ضایع کردن تولید ملی است. با عنایت به محور مقاومت در مقابل تحریم، در اقتصاد مقاومتی باید حداکثر بهره‌برداری از ظرفیت‌ها و امکانات تولیدی انجام شود.

ح. توجه به زندگی مردم جامعه: لازم است دولت به نوعی، حداقل کالاهای اساسی و ضروری مردم جامعه را تأمین کند؛ چرا که تأمین کالاهای اساسی و ضروری و برقراری امنیت غذایی و دارویی جامعه با هدف مقابله با کمبودهای نگران‌کننده در اقتصاد کشور از طریق مدیریت و برنامه ریزی برای تأمین به موقع کالاهای اساسی و ضروری و داشتن ذخایر راهبردی برای پوشش دادن به ضربه‌های احتمالی بیرونی و مدیریت مصرف با هدف تأمین حداقل مصرف مورد نیاز تمام آحاد مردم و گسترش پوشش تأمین اجتماعی برای حمایت از گروه‌های محروم جامعه و مبارزه با فقر و ناعدالتی از جمله اقدامات برای تحقق این اصل می‌باشد.

ط. مبارزه با فساد اقتصادی و گسترش عدالت: فساد^۲ اقتصادی، نقض

1. Harbison.

2. Corruption.

قوانین موجود برای تأمین منافع و سود شخصی است. در ضمن فساد مالی می‌تواند فعالیت‌های سرمایه‌گذاری و اقتصادی را از شکل مولد آن به سوی رانت‌ها و فعالیت‌های زیرزمینی سوق دهد (محمودی، ۱۳۷۹، ص ۵) و می‌تواند با کاهش درآمد دولت (درآمدی که برای تأمین مخارج تولید لازم است)، موجب کاهش رشد اقتصادی شود (تانزی و داودی^۱، ۱۹۹۸، ص ۱۶). سطح بالای فساد مالی موجب ناکارآمدی سیاست‌های دولتی شده و کاهش بازدهی سرمایه‌گذاری و در نتیجه کاهش رشد اقتصادی را در پی خواهد داشت. در جدول زیر، اصول اقتصاد مقاومتی در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف دسته‌بندی می‌شود:

جدول ۱: اصول اقتصاد مقاومتی در عرصه تولید، توزیع و مصرف

اصول	مصرف	توزیع	تولید
۱- اصلاح بستر فعالیت فعالان اقتصادی	-	*	*
۲- حمایت از تولید و محصولات ساخت داخل	*	-	*
۳- پیدایش اقتصاد دانش‌بنیان	*	*	*
۴- سلامت اقتصادی و مدیریت بهینه مصرف	*	-	*
۵- جلب مشارکت عموم مردم در اقتصاد و تقویت روحیه خودباوری و خوداتکایی	-	-	*
۶- تقویت توانمندی و بازدهی نیروی کار	-	-	*
۷- استفاده حداکثری از تمام ظرفیت‌ها و امکانات تولیدی	-	*	*
۸- توجه به زندگی مردم جامعه	*	*	-
۹- مبارزه با فساد اقتصادی و گسترش عدالت	-	*	*

منبع: نتایج تحقیق

۵. اصول اقتصاد مقاومتی برگرفته از سوره مبارکه توبه در عرصه تولید، توزیع و مصرف

سوره توبه به عنوان نهمین سوره قرآن کریم ۱۲۹ آیه دارد و در سال نهم هجری نازل شده است. قسمت‌هایی از آن قبل از جنگ تبوک، بخشی در حال جنگ و قسمت دیگر، بعد از آن نازل شده است. مشهورترین نام‌های این سوره در روایات، «توبه» و «برائت» است. «توبه»، از آن جهت که در این سوره، بارها از توبه انسان و بازگشت لطف الهی سخن به میان آمده است و «برائت»، بدان جهت که این سوره با اعلام برائت از مشرکان آغاز شده است. این سوره، مستقل است و نداشتن «بسم‌الله» به خاطر لحن قهرآمیز آن نسبت به مشرکان است؛ زیرا کلمه «بسم‌الله»، نشان رحمت و امان است و این سوره با اعلام تنفر از مشرکان پیمان‌شکن آغاز شده است. حال با تفحص در آیات این سوره، اصول اقتصاد مقاومتی در زمینه تولید، توزیع و مصرف استخراج می‌شود:

الف. دانش بنیانی عنصر اصلی توانایی: وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ (۶) الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَبِقَافًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۹۷) وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (۱۲۲)^۲

۱. در این قسمت سعی بر آن است که اصول اقتصادی منطبق با اصول اقتصاد مقاومتی استخراج شود؛ لذا اصول اقتصادی که در این راستا می‌باشد، بیان می‌شوند و از کتاب‌های تفسیر المیزان، نمونه و نور استفاده می‌شود.

۲. و اگر یکی از مشرکان از تو امان و پناه خواست، پس به او پناه بده تا کلام خدا را بشنود، سپس او را به مکان امنش برسان؛ چرا که آنان گروهی ناآگاهند (و با شنیدن آیات الهی، شاید هدایت شوند) (۶) بادیه‌نشینان عرب (به خاطر دوری از تعلیم و تربیت و سخنان پیامبر)، در کفر و نفاق شدیدترند و به اینکه حدود آنچه را خدا بر پیامبرش نازل کرده ندانند سزاوارتر و

←

طبق آیه ۶، اگر مشرکان پناه خواستند باید به آنها پناه داد؛ یعنی باید در نهایت آرامش با آنها رفتار کرد و فرصت اندیشه و تفکر به آنها داد تا آزادانه به بررسی محتوای دعوت بپردازند. همچنین طبق آیه ۹۷، محیط اجتماعی و فرهنگی انسان، در بینش و موضع‌گیری او در مورد حقایق و معارف مؤثر است (بادیه‌نشینان عرب به خاطر دوری از تعلیم و تربیت و سخنان پیامبر، در کفر و نفاق شدیدترند). بنابراین باید علم و دانش شهر را به روستا برد و برای تقویت اصول تعلیم و تربیت و آگاهی آنان کوشش و تلاش کرد و با ایجاد مرکزیت برای روستاها و ایجاد امکانات، آنچنان تلاش کرد که علم و آگاهی کافی در آنجا رونق گیرد (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۷، جلد ۷، ص ۴۹۱). از این رو، اشاعه علم و دانش در همه مناطق موجب باز شدن سطح فکر و توسعه فرهنگ افراد می‌شود.

آیه بعد دلیل روشنی است بر اینکه همواره گروهی از مسلمانان باید به تحصیل علم و دانش در زمینه تمام مسائل اسلامی بپردازند (سزاوار نیست که همه مؤمنان (به جهاد) رهسپار شوند، پس چرا از هر گروهی از ایشان دسته‌ای کوچ نمی‌کنند تا در دین فقیه شوند) و پس از فراغت از تحصیل برای تبلیغ احکام اسلام به مناطق مختلف، به خصوص به قوم و جمعیت خود بازگردند و آنها را با مسائل اسلامی آشنا کنند (همان، جلد ۸، ص ۲۴۱).

به‌طور کلی هرگونه دانشی که مورد نیاز جامعه است باید مورد توجه قرار گیرد تا با رواج دانش و افزایش دانش بومی، بتوان از تولیدات و محصولات ساخت داخل حمایت و نیازمندی‌ها را رفع کرد.

خداوند دانا و حکیم است (۹۷) سزاوار نیست که همه مؤمنان (به جهاد) رهسپار شوند، پس چرا از هر گروهی از ایشان دسته‌ای کوچ نمی‌کنند تا در دین فقیه شوند و هنگامی که به سوی قوم خویش بازگشتند، آنان را بیم دهند تا شاید آنان (از گناه و طغیان) حذر کنند (۱۲۲)

با دانش‌بنیان کردن اقتصاد، خلاقیت و نوآوری افزایش می‌یابد و لذا توان تولیدی زیاد خواهد شد. ایده‌های نو برای توزیع بهتر منابع شکل خواهد گرفت. منابع هم به صورت بهینه و علمی مصرف می‌شوند.

بنابراین از آنجا که اسلام دین علم و دانش، روشنفکری و آگاهی‌بخشی است؛ لذا قرار دادن همه کارها و فعالیت‌ها بر اساس علم به عنوان زیربنایی‌ترین رکن در تحقق اصول اقتصاد مقاومتی باید در دستور کار قرار بگیرد. یعنی همه چیز باید بر بنیان دانش استوار باشد؛ زیرا مهم‌ترین عامل ضعف، نادانستن و بی‌اطلاع ماندن از علم روز دنیاست و برای تحقق اهداف اقتصادی کشور، باید در عرصه علم‌آموزی تلاش فراوان صورت گیرد.

ب. توجه به اصل شایسته‌سالاری و جلوگیری از سوءاستفاده از موقعیت‌ها: مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ (۱۷) إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ (۱۸) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيُصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (۳۴)^۱

۱. مشرکان حق ندارند مساجد خدا را با آنکه به صراحت بر کفر خویش گواهی می‌دهند، تعمیر کنند. آنان کارهایشان (به خاطر بی‌ایمانی) تباه شده است و در آتش، جاودان خواهند بود (۱۷) مساجد خدا را تنها کسانی باید آباد کنند که به خدا و روز قیامت ایمان دارند و نماز را به پا داشته و زکات می‌پردازند و جز از خدا نمی‌ترسند. امید است که آنان از ره‌یافتگان باشند (۱۸) ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بسیاری از دانشمندان و راهبان، (با سوءاستفاده از موقعیت خود)، اموال مردم را به ناحق می‌خورند و آنان را از راه خدا باز می‌دارند و کسانی که طلا و نقره می‌اندوزند و آن را در راه خدا انفاق نمی‌کنند، پس آنان را به عذابی دردناک، بشارت بده! (۳۴)

طبق آیات ۱۷ و ۱۸، متولیان و پاسداران مساجد باید از میان پاک‌ترین افراد انتخاب شوند، نه اینکه افراد ناپاک و آلوده به خاطر مال و ثروت و یا به خاطر مقام یا نفوذ اجتماعی شان بر این مراکز عبادت و اجتماعات اسلامی گمارده شوند. مسجد باید کانونی باشد برای هر گونه حرکت و جنبش سازنده اسلامی در زمینه آگاهی و بیداری مردم و پاکسازی محیط و آماده ساختن مسلمانان برای دفاع از میراث‌های اسلام (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۷، جلد ۷، ص ۳۷۸-۳۸۰). همچنین آیه ۳۴ (بسیاری از دانشمندان و راهبان،) با سوءاستفاده از موقعیت خود، اموال مردم را به ناحق می‌خورند و آنان را از راه خدا باز می‌دارند) بیان می‌کند که علمای یهود به خاطر منافع مادی خود، حق را کتمان کردند و به حقانیت دین اسلام اعتراف نکردند، یا رشوه گرفتند و گناه بخشودند و یا تفتیش عقاید کردند و به دیگران تهمت زدند. از این رو، سوءاستفاده از موقعیت‌ها و بهره‌گیری از مال مردم و بهره نرساندن به آنان که موجب بی‌رغبتی مردم به دین می‌شود حرام است و بزرگ‌ترین خطر برای علمای دین، فساد مالی است (قرآنی، ۱۳۹۰، ص ۴۱۲).

کاردانی، شایستگی، تعهد و به‌صورت کلی، شایسته‌سالاری یکی از عوامل مهم و اساسی در مدیریت است. از این رو، یکی از برنامه‌ها برای جلوگیری از گسترش فساد و اجرای عدالت، به‌کارگیری نیروهای شایسته، کارآمد و صالح در مصادر امور حکومت است. از طرفی شایستگی افراد در یک سازمان باعث بروز شایستگی سازمانی می‌شود؛ لذا ارتباط شایستگی بین فرد و سازمان یک ارتباط دو سویه است. در شایسته‌سالاری معمولاً استعدادهاى نهفته افراد شناسایی و پس از آن از طریق بسترسازی، استعدادها پرورش می‌یابد و در اختیار اهداف سازمان قرار می‌گیرد. شایسته‌سالاری با تولید شایستگی در کارکنان و مدیران شروع می‌شود، سپس در بستر فرصت‌سازی تکامل می‌یابد. در شایسته‌سالاری

معیارهایی نظیر تعهد، تخصص، مهارت، توانایی، تجربه و دلسوزی ملاک انتخاب و ارتقای افراد در سازمان است (عطافر و آذربایجانی، ۱۳۸۰، ص ۱۷). همچنین بعد از انتخاب افراد شایسته نیاز است که همواره و به صورت مستمر بر کارهای آنها نظارت صورت گیرد تا از انحرافات احتمالی و سوءاستفاده از موقعیت جلوگیری شود. بنابراین نظارت مستمر و دقیق و بدون تعصب و جانب‌داری بر رفتار و عملکرد مسئولان و خارج کردن افراد ناسالم، موجب کاهش فساد و امیدواری بیشتر مردم به اجرای عدالت می‌شود. اخلاق و تعهد کاری در کنار علم و تخصص، سبب کاهش فساد و اجرای عدالت شده، از طرفی افزایش انگیزه و توان تولیدی را به همراه خواهد داشت.

ج. تحمل سختی در برابر تنگناها و فشارهای اقتصادی و تقویت روحیه امید: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ*^(۲۸) در آیه ۲۸ بیان شده است که مشرکان نباید به مسجدالحرام نزدیک شوند؛ سپس در پاسخ افرادی که می‌گفتند که اگر پای مشرکان از مسجدالحرام قطع شود، کسب و کار و تجارت ما از رونق می‌افتد و فقیر خواهیم شد، می‌فرماید: «و اگر از فقر و تنگدستی می‌ترسید، پس به زودی خداوند اگر بخواهد از فضل خویش شما را بی‌نیاز خواهد کرد» (همان، ص ۴۱۳). این وعده حسنی که خدای تعالی برای دلخوش کردن سکنه مکه و آن کسانی که در موسم حج در مکه تجارت داشتند داده، اختصاص به مردم آن روز ندارد؛ بلکه مسلمانان عصر

۱. ای کسانی که ایمان آورده‌اید! قطعاً مشرکان، پلید و ناپاکند، پس بعد از این سال نباید به مسجدالحرام نزدیک شوند و اگر (به خاطر راندن کفار و قطع دادوستد) از فقر و تنگدستی می‌ترسید، پس به زودی خداوند اگر بخواهد از فضل خویش شما را بی‌نیاز خواهد کرد، قطعاً خداوند آگاه و حکیم است (۲۸).

حاضر را نیز شامل می‌شود. ایشان را نیز بشارت می‌دهد به اینکه، در برابر انجام دستورات دین، از هر چه بترسند خداوند از آن خطر ایمنشان می‌فرماید و مطمئناً بدانند که کلمه اسلام اگر عمل شود، همیشه تفوق دارد و آوازه‌اش در هر جا رو به انتشار است، همچنانکه شرک رو به انقراض است (علامه طباطبایی، ۱۳۷۴، جلد نهم).

نظام آفرینش به گونه‌ای است که عوامل طبیعی با تأثیرگذاری و اثرپذیری نسبت به یکدیگر، حلقه‌های تکامل را تنظیم می‌کنند. موجودات در شرایط سختی، قوت می‌یابند و در شرایط راحتی و رفاه، گرفتار ضعف و سستی می‌شوند. در نظام آفرینش، کسب کمالات در گرو سختی‌ها قرار دارد و انسان طوری آفریده شده که در مراحل تکاملی خود، ناچار با سختی‌ها مواجه می‌شود و در این میان پیروزی از آن کسانی است که مقاومت می‌کنند (اختری، ۱۳۹۲، ص ۳۳۰-۳۳۱).

هر جامعه در هر منطقه جغرافیایی که شکل می‌گیرد، دارای منابعی است که می‌تواند به آن بسنده کند و به شکوفایی برسد. در حقیقت خداوند زمین را به گونه‌ای قرار داده که انسان بتواند به سادگی نیازهای اقتصادی خود را برآورده کند. خودکفایی اقتصادی با خوداتکایی شکل می‌گیرد؛ به گونه‌ای که وقتی اقتصاد به خودکفایی برسد آن زمان دیگر تحت تأثیر فشارهای اقتصادی شکست نمی‌خورد و می‌تواند دوام بیابد و حتی در فرآیندی به نیازهای خود پاسخی درخور دهد و اقتصاد خود را بازسازی کند و به شکلی بهبود بخشد. از این رو، تنگناهای اقتصادی و فشارهای مالی، نباید ما را نسبت به دین بی‌تعهد سازد؛ به گونه‌ای که هر کجا احساس نگرانی اجتماعی شد، باید روحیه امید و توکل را در مردم زنده کرد.

بنابراین خداوند در این آیه نه تنها نیازمندی اقتصادی جامعه اسلامی را عامل وابستگی جامعه و ذلت و خواری آن می‌داند؛ بلکه قطع وابستگی اقتصادی به

بیگانگان را تشویق می‌کند و نسبت به کسانی که نگران اختلال نظام اقتصادی خود پس از قطع رابطه با شرکان و دشمنان هستند، یادآور می‌شود که چنین امری نه تنها اختلالی به وجود نمی‌آورد؛ بلکه باعث رونق اقتصادی و شکوفایی آن می‌شود و رشد و پیشرفت اقتصاد ملی را سبب خواهد شد. از این رو به دنبال تحریم‌های مختلف اقتصادی، مالی و... که بر کشور وضع شده و باعث اختلال در نظام اقتصادی کشور و وارد شدن فشار اقتصادی بر جامعه شده است، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ شد. بنابراین در راستای تحقق اصول آن باید با تحمل فشارهای اقتصادی و تنگناهای مالی و استفاده حداکثری از تمامی امکانات در اختیار و جلب مشارکت عموم مردم در این راستا و نیز تقویت روحیه امید و توکل به خدا، در جهت تحقق اصول و اهداف اقتصاد مقاومتی به صورت همه‌جانبه تلاش کرد.

د. کار اقتصادی و مصرف بهینه امکانات در جهت ایجاد ارزش افزوده: از آیه ۲۸، اصل ۴ نیز قابل استنباط است. همان‌گونه که می‌دانیم ثروت به تنهایی نمی‌تواند تولید ثروت کند؛ مگر آنکه عمل اقتصادی در کنار آن باشد. یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌ها و تکالیفی که انسان برعهده دارد، کارکردن است. چرا که کار در تولید ثروت و کسب نعمت و افزایش قدرت اقتصادی بشر نقش کلیدی دارد و این، نیروی انسانی است که باید با تقویت توانمندی‌ها و کار و فعالیت اقتصادی، آن منابع را برای بهره‌گیری بهتر و آسان‌تر تغییر دهد.

بنابراین، آنچه در اقتصاد مقاومتی به عنوان یک اصل باید مورد توجه قرار گیرد، کار و عمل اقتصادی است تا آن ثروت و منابع خدادادی به یک کالا تبدیل شود که ارزش افزوده آن بیشتر از پیش باشد. بنابراین، خام‌فروشی نفت یا معادن و کانی‌های دیگر، نمی‌تواند یک عمل اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی باشد؛ بلکه باید با تغییراتی که بشر در آن انجام می‌دهد و با کار و عمل اقتصادی، آن را تبدیل به کالایی بهتر و گران‌تر کند و این گونه بر ثروت جامعه

بیفزاید. با استفاده حداکثری از منابع خدادادی و کار و عمل اقتصادی، باید آن ثروت و منبع خدادادی را به یک کالا تبدیل کرد که ارزش افزوده آن بیش از پیش باشد.

بر پایه این اصل باید به اصل مصرف بهینه نیز توجه کرد. یکی از اصول مصرف درست در نظام اقتصادی اسلام، اصل قناعت است. قناعت به معنای راضی بودن و قانع بودن به حاصل سعی و تلاش و پرهیز از حسادت و رقابت و چشم و هم چشمی نسبت به مال و دارایی دیگران است (تاج بخش و یوسفوند، ۱۳۹۳، ص ۵۱۲). بنابراین یک اقدام لازم و ضروری در اقتصاد مقاومتی ممانعت و جلوگیری از اسراف و تبذیر است؛ چرا که عامل ایجاد مشکلات اقتصادی و اجتماعی، از نظر معنوی و مادی می‌باشند. به خصوص در شرایطی که جمعیتی به گونه‌ای در مضیقه و کمبود قرار گرفته باشند؛ مثلاً در شرایط تحریم، در شرایط جنگ و مبارزه، در شرایط خشکسالی و قحطی (اختری، ۱۳۹۲، ص ۳۱۳).

از این رو اصلاح الگوی مصرف و مدیریت آن یکی از موارد مهم در جهت پیشبرد اهداف اقتصادی جوامع و یکی از اصول با اهمیت در جهت تحقق اصول و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است و برای آنکه اقتصاد مقاومتی بتواند به خوبی عمل کند، لازم است سلامت در تمام سطوح به اقتصاد باز گردد و از اسراف‌های بی‌رویه در تمام سطوح فعالیت‌های اقتصادی جلوگیری شود.

از این رو عدم اسراف موجب می‌شود که تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان در تصمیم‌گیری‌های خویش منافع و هزینه‌های اجتماعی و نه شخصی را ملاک قرار دهند. بدین ترتیب مصلحت جامعه مد نظر قرار می‌گیرد و ملاک تصمیم‌گیری واقع می‌شود، نه منافع شخصی (صدر، ۱۳۷۴). از سوی دیگر، افزون بر تحریم اسراف و تبذیر، مصرف به انگیزه تفاخر و ابزار امتیاز و خودنمایی مورد نکوهش اسلام قرار گرفته است. بنابراین، اجتناب از مصرف بی‌رویه و تمرکز بر

پس انداز بیشتر و انجام کار و فعالیت اقتصادی با ارزش افزوده، که تولید را جهت می‌دهد، جهت سرمایه‌گذاری را مشخص می‌کند.

هـ گردش آزاد ثروت و ممنوعیت راکدگذاری سرمایه: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَاْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (۳۴)^۱

این آیه به صراحت ثروت‌اندوزی و گنجینه‌سازی اموال را تحریم کرده است، لذا عموم احتکارکنندگان را به عذاب شدیدی تهدید می‌کند (و کسانی که طلا و نقره می‌اندوزند و آن را در راه خدا انفاق نمی‌کنند، پس آنان را به عذابی دردناک، بشارت بده!) که این عذاب تنها کیفر شدید روز رستاخیز نیست؛ بلکه مجازات‌های سخت این دنیا را که بر اثر به هم خوردن موازنه اقتصادی و پیدایش اختلافات طبقاتی دامن فقیر و غنی را می‌گیرد نیز شامل می‌شود (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۴۶۴). در اسلام محدودیتی برای سرمایه نیست، اما راه تحصیل آن شروطی دارد و زراندوزی و بدمصرف کردن ثروت حرام است.

یکی از عوامل منفی در اقتصاد، انباشت ثروت و کنز آن و ذخیره‌سازی و خارج کردن از گردش است. یکنزون از ماده کنز و به معنای گنج است که به جمع‌آوری، نگهداری و پنهان کردن اموال و یا اشیای گران قیمت اطلاق می‌شود. آیات قرآن یکی از مهم‌ترین عوامل در بحران اقتصادی را کنزاندوزی مطرح می‌کند و آن را امری نادرست برمی‌شمارد. فلسفه اصلی پول، همان گردش کامل‌تر و سریع‌تر چرخ‌های مبادلات اقتصادی است و آنها که پول را به صورت گنجینه پنهان می‌کنند، نه تنها موجب رکود اقتصادی می‌شوند، بلکه به

۱. ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بسیاری از دانشمندان و راهبان، (با سوء استفاده از موقعیت خود)، اموال مردم را به ناحق می‌خورند و آنان را از راه خدا باز می‌دارند و کسانی که طلا و نقره می‌اندوزند و آن را در راه خدا انفاق نمی‌کنند، پس آنان را به عذابی دردناک، بشارت بده! (۳۴)

زیان منافع جامعه عمل می‌کنند. باید با مصرف بهینه اموال، از حبس آن جلوگیری کرد تا هم توزیع ثروت به درستی صورت گیرد، هم پول وارد چرخه اقتصادی شده و تولید افزایش یابد.

مهم‌ترین چیزی که جامعه انسانی را بر اساس خود پایدار می‌کند، اقتصادیات جامعه است که خدا آن را مایه قوام اجتماعی قرار داده و ما اگر انواع گناهان و جرائم و جنایات و تعدیات و مظالم را دقیقاً آمارگیری کنیم و به جستجوی علت آن پردازیم خواهیم دید که علت بروز تمامی آنها یکی از دو چیز است: یا فقر مفروطی است که انسان را به اختلاس اموال مردم از راه سرقت، راهزنی، آدم-کشی، گرانفروشی، کم‌فروشی، غصب و سایر تعدیات وادار می‌کند و یا ثروت بی حساب است که انسان را به اسراف و ولخرجی در خوردن، نوشیدن، پوشیدن، تهیه سکنی و همسر و بی بند و باری در شهوات، هتک حرمت‌ها و تجاوز در جان، مال و ناموس دیگران وامی‌دارد و همه این مفاصد که از این دو ناحیه ناشی می‌شود، هر یک به اندازه خود تأثیر مستقیمی در اختلال نظام بشری دارد و پر واضح است که وقتی کار بدینجا بکشد شیوع فساد و انحطاط‌های اخلاقی چه بلایی بر سر اجتماع بشری می‌آورد و شاید همین جهت باعث شده که در آیه مورد بحث از میان همه گناهان تنها مسئله اکل مال به باطل آن هم از ناحیه احبار و رهبان که خود را مربی امت و مصلح اجتماع قلمداد می‌کنند ذکر شود (علامه طباطبایی، ۱۳۷۴، جلد نهم، ص ۳۳۱).

از دیدگاه اسلام، مال، وسیله تأمین نیازمندی‌ها و عامل قوام جامعه است و گنجینه کردن و راکدگذاردن آن ممنوع است. بنابراین هر کس مال را کنز کند و به خود اختصاص دهد، به خدا و پیامبرانش، در امانتی که به او سپرده شده، خیانت کرده و اگر ثروت خود را در چرخه سرمایه‌گذاری‌های تولیدی و تجاری قرار دهد و به دیگران خدمت کند، هیچ‌گونه منعی ندارد. بنابراین، مال و ثروت باید به نفع مصالح عمومی جامعه اسلامی، در چرخه تولید و تجارت قرار گیرد

و راکد گذاردن آن، به زیان اقتصاد فرد و جامعه است (عنان‌پورخیرآبادی، ۱۳۹۳، ص ۲۲۶-۲۲۷). انحصار ثروت در دست گروه و یا جناح یا افرادی، خلاف اقتصاد مقاومتی است؛ زیرا انحصار نه تنها خلاف اصل عدالت است، بلکه موجب می‌شود تا مشارکت مردمی در اقتصاد کاهش یابد و منابع اقتصادی در دست گروهی قرار گیرد که فرصت کار و عمل را از دیگران می‌گیرند و فساد و تباهی اقتصادی چون کذب، اتراف و مانند آنها را موجب می‌شود.

و. نقش دولت در تأمین رفاه عمومی و مبارزه با فقر از طریق زکات: **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ** (۶۰) **وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذنُ قُلُوبِ أذنُ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ** (۶۱)^۱

یکی از اصول عدالت اجتماعی اسلام، بیمه و تأمین زندگی محرومان است. در نظام اسلامی باید بودجه‌ای برای تأمین اجتماعی باشد. از جمله ابزارها و سیاست‌های تأمین اجتماعی کمک‌های مستقیم به طبقه ضعیف و مستمند جامعه همچون بی‌بضاعت‌ها، ناتوانان، بی‌سرپرست‌ها، گرفتاران و درماندگان است که همواره مورد توجه اسلام بوده و در این آیه به صراحت در منابع مالی حکومت اسلامی سهمی برای آنها قرار داده شده است (کرمی و پورمند، ۱۳۸۵، ص ۱۹۷).

۱. همانا صدقات (زکات)، برای نیازمندان و درماندگان و کارگزاران زکات و جلب دل‌ها و آزادی بردگان و ادای بدهی بدهکاران و (هزینه جهاد) در راه خدا و تأمین در راه مانده است، فرمانی است از جانب خدا و خداوند، دانا و حکیم است (۶۰) برخی از منافقان، پیامبر را آزار می‌دهند و می‌گویند: او سراپا گوش است (و به سخن هر کس گوش می‌دهد). بگو: گوش دادن او به نفع شماست، او به خداوند ایمان دارد و مؤمنان را تصدیق می‌کند و برای هر کس از شما که ایمان آورد، مایه رحمت است و آنان که رسول خدا را اذیت و آزار می‌دهند، عذابی دردناک دارند (۶۱)

طبق آیه ۶۰، هشت مورد مصرف برای زکات ذکر شده است (همانا صدقات (زکات)، برای نیازمندان و درماندگان و کارگزاران زکات و جلب دل‌ها و آزادی بردگان و ادای بدهی بدهکاران و (هزینه جهاد) در راه خدا و تأمین در راه مانده است). همان‌طور که ملاحظه می‌شود، فقرا و مساکین اولین و دومین گروهی هستند که خداوند متعال برای آنها از زکات سهمی قرار داده است. از آنجا که اسلام به صورت یک مکتب صرفاً اخلاقی و یا فلسفی و اعتقادی ظهور نکرده بلکه به عنوان یک آیین جامع که تمام نیازمندی‌های مادی و معنوی در آن پیش‌بینی شده، پا به عرصه ظهور گذاشته و از همان عصر پیامبر(ص) با تأسیس حکومت همراه بوده و توجه خاصی به حمایت از محرومان و مبارزه با فاصله طبقاتی داشته، روشن می‌شود که نقش بیت‌المال و زکات که یکی از منابع درآمد بیت‌المال است از مهم‌ترین نقش‌هاست. به همین دلیل در اسلام، مسئله زکات که در حقیقت یک نوع مالیات بر درآمد و تولید و مالیات بر ثروت را کد محسوب می‌شود، اهمیت خاصی دارد تا آنجا که در ردیف مهم‌ترین عبادات قرار گرفته و در بسیاری از موارد با نماز همراه ذکر شده و حتی شرط قبولی نماز شمرده شده است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۷، جلد ۸، ص ۱۴-۲۱). با مدیریت مصرف و پرداخت زکات، فاصله طبقاتی کم و ثروت عادلانه توزیع می‌شود. همچنین کالاهای مورد نیاز فقرا نیز تولید می‌گردد.

در اقتصاد اسلامی مسئولیت تقسیم و توزیع مالیات‌های اسلامی بر عهده ولی امر مسلمین است. با توجه به آیه ۶۱، جدایی و فاصله میان مردم و مسئولان، یکی از آسیب‌هایی است که مدیران و مسئولان را از مسیر اصلی مدیریت منحرف می‌کند (برخی از منافقان، پیامبر را آزار می‌دهند و می‌گویند: او سراپا گوش است (و به سخن هر کس گوش می‌دهد)). بگو: گوش دادن او به نفع شماست). مدیران و کارگزاران در نظام اسلامی موظف به ایجاد ارتباط با مردم هستند تا هم به طور مستقیم مشکلات آنها را بررسی کنند و هم مردم با دیدن

مدیران با آنان، احساس همدلی کنند. از این رو جلب همدلی عموم مردم با مسئولان، موجب افزایش اعتماد میان آنها می‌شود.

ز. مشارکت عموم مردم برای اداره جامعه و تأمین بستر پیشرفت اقتصادی: الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۷۹) خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۱۰۳)^۱

منافقان با تبلیغات سعی می‌کنند مردم را نسبت به جهاد و تحمل سختی‌ها، دلسرد و بی‌انگیزه کنند؛ زیرا طبق آیه ۷۹ در دید آنان مقدار مال مهم است نه انگیزه‌ها و خصلت‌ها. لذا انفاق اندک را بر فقیران مؤمن خرده می‌گیرند. این در حالی است که تضعیف روحیه مردم در شرایط بحران، کاری منافقانه است و برای برطرف کردن نیاز جامعه، باید از تمام امکانات استفاده کرد. لذا اسلام در هیچ موردی روی کثرت مقدار عمل تکیه نکرده بلکه همه جا اهمیت به کیفیت عمل داده و برای اخلاص و نیت پاک، ارزش فوق‌العاده‌ای قائل شده است. از این موضوع، این حقیقت نیز روشن می‌شود که در یک جامعه اسلامی به هنگام بروز مشکلات، همه باید احساس مسئولیت کنند و نباید چشم‌ها تنها به متمکنان دوخته شود؛ چرا که اسلام متعلق به همه است و همه باید در حفظ آن به نسبت امکانات خویش از جان و دل بکوشند (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۷۶). وقتی همه احساس وظیفه کنند، مشارکت و حضور مردم در فعالیت‌های اقتصادی زیاد می‌شود و لذا تولید افزایش می‌یابد.

۱. منافقان بر مؤمنانی که (افزون بر صدقات واجب) داوطلبانه صدقات مستحب نیز می‌دهند و همچنین بر مؤمنان (تهی‌دستی) که جز به اندازه توان‌شان چیزی (برای انفاق و پشتیبانی از جبهه) نمی‌یابند، عیب می‌گیرند و آنان را مسخره می‌کنند. (بدانند که) خداوند آنان را به ریشخند می‌گیرد (و کیفر تمسخرشان را خواهد داد) و برای آنان عذابی دردناک است (۷۹) از اموال‌شان صدقه (زکات) بگیر تا بدین وسیله آنان را (از بخل و دنیاپرستی) پاک سازی و رشدشان دهی و بر آنان درود فرست (و دعا کن). زیرا دعای تو، مایه آرامش آنان است و خداوند شنوا و داناست (۱۰۳)

به طور کلی احکام حقوقی و اخلاقی لازم برای تنظیم روابط اقتصادی و الگوهای رفتاری مناسب که نظام هماهنگ و منسجمی را برای رسیدن به وضعیت اقتصادی مطلوب، به دست می‌دهد، از آموزه‌های اقتصادی اسلام می‌باشد. این آموزه‌ها جایگاه بسیار مهمی در ابعاد اقتصادی و تربیتی دارد و اسلام برای تأمین سعادت مادی و معنوی انسان، بهترین شیوه‌ها و راهکارها را در قالب این آموزه‌ها ارائه کرده است. بنابراین، تأثیر دین و اقتصاد بر یکدیگر، دوسویه است؛ همان‌گونه که دین و اخلاق دینی بر سالم‌سازی اقتصاد تأثیر دارد، رفتارهای اقتصادی مطلوب اسلام نیز در تقویت باورهای دینی و پاکسازی روحی و اخلاقی، نقش به‌سزایی عهده‌دار است (عنان پور خیرآبادی، ۱۳۹۳، ص ۲۱۴).

بر پایه آیه ۱۰۳، زکات واجب مالی است که به منظور پاکی و وارستگی انسان‌ها در جامعه است و گرفتن زکات وسیله‌ای برای پاک شدن و تزکیه پرداخت کننده به شمار می‌رود (از اموال‌شان صدقه (زکات) بگیر تا بدین وسیله آنان را (از بخل و دنیاپرستی) پاک سازی و رشدشان دهی).

اینکه فرمود: (خذ من اموالهم صدقة) رسول خدا (ص) را امر می‌کند به اینکه صدقه را از اموال مردم بگیرد و اگر نفرمود: (من مالهم) بلکه فرمود: (من اموالهم) برای این است که اشاره کند به اینکه صدقه از انواع و اصنافی از مال‌ها گرفته می‌شود؛ یک صنف نقدینه، یعنی طلا و نقره؛ صنف دیگر اغنام ثلاثه، یعنی شتر و گاو و گوسفند؛ نوع سوم غلات چهارگانه، یعنی گندم و جو و خرما و کشمش (علامه طباطبایی، ۱۳۷۴، جلد نهم).

از این رو، انسان ضمن مصرف اموال خود در راه رفع نیازهای فردی و خانوادگی با رویکرد اعتدال و میانه‌روی، واجب است که حقوق واجب مالی و سهم خدا و جامعه را نیز با رغبت و نیت پاک و به قصد قربت به خدا ادا کند تا از این طریق رزق و روزی خود را طیب و پاکیزه کرده باشد (تاج بخش، ۱۳۹۳، ص ۵۱۲). از طرفی، مفاسد و آلودگی‌هایی که در جامعه به خاطر فقر و

فاصله طبقاتی و محرومیت گروهی از جامعه به وجود می‌آید با پرداخت زکات از بین می‌رود. پرداخت زکات، نظام عادلانه ثروت و زمینه‌سازی برای پیشرفت اقتصادی را نیز به دنبال خواهد داشت. در جدول زیر، اصول اقتصاد مقاومتی برگرفته از سوره مبارکه توبه در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف دسته‌بندی شده است:

جدول ۳: اصول اقتصاد مقاومتی برگرفته از سوره مبارکه توبه در سه عرصه

تولید، توزیع و مصرف

شماره آیه	اصول	تولید	توزیع	مصرف
۹۷، ۶ و ۱۲۲	اصل ۱. دانش‌بنیانی عنصر اصلی توانایی	*	*	*
۱۸، ۱۷ و ۳۴	اصل ۲. توجه به اصل شایسته‌سالاری و جلوگیری از سوءاستفاده از موقعیت‌ها	*	*	-
	اصل ۵. گردش آزاد ثروت و ممنوعیت راکدگذاری سرمایه	*	*	*
۲۸	اصل ۳. تحمل سختی در برابر تنگناها و فشارهای اقتصادی و تقویت روحیه امید	*	*	*
	اصل ۴. کار اقتصادی و مصرف بهینه امکانات در جهت ایجاد ارزش افزوده	*	*	*
۶۱ و ۶۰	اصل ۶. نقش دولت در تأمین رفاه عمومی و مبارزه با فقر از طریق زکات	*	*	*
۱۰۳ و ۷۹	اصل ۷. مشارکت عموم مردم برای اداره جامعه و تأمین بستر پیشرفت اقتصادی	*	*	-

منبع: نتایج تحقیق

۶. مقایسه و تطبیق اصول اقتصاد مقاومتی در عرصه تولید، توزیع و مصرف با اصول به‌دست آمده از آموزه‌های قرآنی

در جدول زیر، اصول اقتصاد مقاومتی با اصول اقتصادی برگرفته از سوره مبارکه توبه در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف مطابقت داده می‌شوند:

جدول ۴: تطبیق اصول اقتصاد مقاومتی با اصول قرآنی برگرفته از سوره

مبارکه توبه

اصول اقتصاد مقاومتی	تولید	توزیع	مصرف	اصول اقتصادی قرآن	تولید	توزیع	مصرف
(۱) اصلاح بستر فعالیت فعالان اقتصادی	*	*	-	(۷) مشارکت عموم مردم برای اداره جامعه و تأمین بستر پیشرفت اقتصادی (توبه: ۷۹ و ۱۰۳)	*	*	-
(۲) حمایت از تولید و محصولات ساخت داخل	*	-	*	(۱) دانش‌بنیانی عنصر اصلی توانایی (توبه: ۶ و ۹۷ و ۱۲۲)	*	-	*
(۳) پیدایش اقتصاد دانش‌بنیان	*	*	*	(۱) دانش‌بنیانی عنصر اصلی توانایی (توبه: ۶ و ۹۷ و ۱۲۲)	*	*	*
(۴) سلامت اقتصادی و مدیریت بهینه مصرف	*	-	*	(۵) گردش آزاد ثروت و ممنوعیت راکدگذاری سرمایه (توبه: ۳۴)	*	-	*

اصول اقتصاد مقاومتی	تولید	توزیع	مصرف	اصول اقتصادی قرآن	تولید	توزیع	مصرف
				(۴) کار اقتصادی و مصرف بهینه امکانات در جهت ایجاد ارزش افزوده (توبه: ۲۸)	*	-	*
(۵) جلب مشارکت عموم مردم در اقتصاد و تقویت روحیه خودباوری و خوداتکایی	*	-	-	(۳) تحمل سختی در برابر تنگناها و فشارهای اقتصادی (توبه: ۲۸)	*	-	-
				(۷) مشارکت عموم مردم برای اداره جامعه و تأمین بستر پیشرفت اقتصادی (توبه: ۷۹ و ۱۰۳)	*	-	-
(۶) تقویت توانمندی و بازدهی نیروی کار	*	-	-	(۴) کار اقتصادی و مصرف بهینه امکانات در جهت ایجاد ارزش افزوده (توبه: ۲۸)	*	-	-
(۷) استفاده حداکثری از تمام ظرفیتها و امکانات تولیدی	*	*	-	(۵) گردش آزاد ثروت و ممنوعیت راکدگذاری سرمایه (توبه: ۳۴)	*	*	-
				(۳) تحمل سختی در برابر تنگناها و	*	*	-

اصول اقتصاد مقاومتی	تولید	توزیع	مصرف	اصول اقتصادی قرآن	تولید	توزیع	مصرف
				فشارهای اقتصادی (توبه: ۲۸)			
(۸) توجه به زندگی مردم جامعه	-	*	*	(۶) نقش دولت در تأمین رفاه عمومی و مبارزه با فقر از طریق زکات (توبه: ۶۰ و ۶۱)			
(۹) مبارزه با فساد اقتصادی و گسترش عدالت	*	*	-	(۲) توجه به اصل شایسته‌سالاری و جلوگیری از سوء استفاده از موقعیت‌ها (توبه: ۱۷ و ۱۸ و ۳۴)			

منبع: نتایج تحقیق

نتایج حاکی از این است که، عمده اصول اقتصادی استخراجی از آیات قرآن نیز، به اهمیت عرصه تولید در اقتصاد اشاره دارد.

همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، در راستای اصلاح زمینه فعالیت فعالان اقتصادی، مشارکت عموم مردم برای اداره جامعه و تأمین بستر پیشرفت اقتصادی می‌تواند سبب افزایش فعالیت فعالان اقتصادی و افزایش تولید شود. همچنین با ایجاد فضای کسب و کار مناسب، شرایط رقابتی سالم برای فعالان اقتصادی فراهم می‌شود. از این رو آزادسازی و اصلاح زمینه انجام فعالیت‌های اقتصادی، خود مقدمه‌ای برای اصلاح امور اقتصادی شده و این حالت، انگیزه‌های بالایی را به فعالان اقتصادی می‌دهد تا با نشاط و امید پای به عرصه فعالیت‌های اقتصادی بگذارند.

اصل حمایت از تولید و محصولات ساخت داخل با اصل دانش‌بنیانی عنصر اصلی توانایی منطبق است. بنابراین از آنجا که علم و دانش، زمینه اندیشه و تفکر و پیشرفت است، لذا برای تقویت تولید ملی باید هر گونه دانشی که مورد نیاز جامعه است، مورد توجه قرار گیرد تا با استفاده از دانش بومی، بتوان از تولیدات و محصولات ساخت داخل حمایت و نیازمندی‌ها را رفع کرد.

در راستای اصل ایجاد اقتصاد دانش‌بنیان، اصل دانش‌بنیانی عنصر اصلی توانایی از آموزه‌های قرآنی منطبق می‌باشد. اقتصاد دانش‌بنیان تنها به تعداد محدودی صنایع مبتنی بر فناوری بسیار پیشرفته وابسته نیست؛ بلکه در این نوع اقتصاد تمامی فعالیت‌های اقتصادی به شکلی بر دانش متکی است. لذا باید با اتکا به ظرفیت‌ها و منابع موجود، کمال بهره‌برداری از سرمایه‌ها به عمل آید و از قابلیت‌های داخلی بهره بیشتری گرفت.

اصل سلامت اقتصادی و مدیریت بهینه مصرف با اصول گردش آزاد ثروت و ممنوعیت راکدگذاری سرمایه و کار اقتصادی منطبق است. با توجه به اینکه دولت از دیرباز با تأمین و توزیع اقلام کالاهای مصرفی جامعه سروکار داشته، یکی از نهادهایی است که می‌تواند نقش اساسی را در سرمایه‌گذاری‌ها و اصلاح الگوی مصرف داشته باشد. اگر دولت بخواهد در ایفای مسئولیت خویش در زمینه اصلاح الگوی مصرف در اموال خصوصی و رفتار مردم موفق شود، پیش از آن باید رفتار خود را در استفاده از اموال عمومی اصلاح کند و بر استفاده دیگران از آن نیز نهایت نظارت را در دستور کار خویش قرار دهد.

اصل جلب مشارکت عموم مردم در اقتصاد و تقویت روحیه خودباوری و خوداتکایی، با اصول ۳ و ۷ آموزه‌های قرآنی منطبق است. مشارکت به عنوان رهیافتی کارآمد، نقش مهمی در دستیابی به معیشت پایدار و برقراری نظام پایدار اقتصادی در کشورها ایفا می‌کند. از این رو، در جهت ترغیب مردم در راستای حفظ روحیه خودباوری و مشارکت عمومی در اقتصاد، آگاهی دادن به آنها

می‌تواند تضمین‌کننده باشد. همچنین نیروی اقتصادی برای رویارویی با دشمن می‌تواند در تقویت روحیه مشارکت و حفظ استقلال بسیار مؤثر باشد؛ به خصوص در جنگ‌های امروز که قدرت اقتصادی یکی از دو طرف جنگ در سرنوشت آن نقش به‌سزایی دارد.

اصل تقویت توانمندی و بازدهی نیروی کارمی‌تواند با اصل کار اقتصادی در جهت ایجاد ارزش افزوده منطبق باشد. سرمایه انسانی یک عامل مهم و ضروری است که کشور را در جهت ایجاد ارزش افزوده و رشد اقتصادی کمک می‌کند. از آنجا که توانایی و مهارت نیروی کار به عملکرد بهتر و بهره‌وری سازمان کمک می‌کند و در محیط متغیر و به شدت رقابتی امروز، تنها با کمک نیروی انسانی خلاق و نوآور است که می‌توان به مزیت رقابتی دست یافت، در نتیجه کشور باید در فضای اقتصاد مقاومتی، شرایطی را فراهم آورد تا نیروی کار کشور، به نیروی کار مقاوم، یادگیرنده و خلاق تبدیل شود تا توانایی‌هایی از خود بروز دهد که قابلیت انطباق با تغییرات در عرصه رقابت را داشته باشد.

اصل استفاده حداکثری از تمام ظرفیت‌ها و امکانات تولیدی با اصول گردش آزاد ثروت و ممنوعیت راکدگذاری سرمایه و تحمل سختی در تنگناها و فشارهای اقتصادی و تقویت روحیه امید مرتبط است. از آنجا که شناخت سرمایه‌ها و استفاده صحیح از آنها و همچنین افزایش توان اقتصادی و در جریان بودن منابع و ثروت‌ها در راستای تولید، کمک به تحقق اصول اقتصاد مقاومتی می‌کند، لذا استفاده حداکثری از تمامی سرمایه‌های در دسترس می‌تواند به رشد و توسعه اقتصادی جامعه کمک شایانی کند.

اصل توجه به زندگی مردم، با اصل نقش دولت در تأمین رفاه عمومی و مبارزه با فقر هم‌راستا می‌باشد. مدیریت صحیح در بهره‌برداری از اموال عمومی و استفاده کارآمد از آنها لازمه دستیابی به سطوح عالی پیشرفت و توسعه اقتصادی است. انسان‌ها از آن جهت که در یک اجتماع زندگی می‌کنند، نسبت

به یکدیگر مسئول هستند. از این رو، مدیریت صحیح اموال عمومی توسط دولت و ترویج و نهادینه کردن فرهنگ انفاق، شکاف‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه را ترمیم خواهد کرد.

اصل مبارزه با فساد اقتصادی و گسترش عدالت نیز با اصل توجه به اصل شایسته‌سالاری و جلوگیری از سوءاستفاده از موقعیت‌ها در ارتباط است. از آنجا که یکی از مهم‌ترین اصول اقتصاد مقاومتی، توزیع عادلانه ثروت جامعه در راستای دستیابی به عدالت در حوزه اقتصادی است، لازم است بر این اصل در همه مراحل، مدیریت و نظارت دقیق صورت گیرد. همچنین یکی دیگر از برنامه‌ها برای جلوگیری از گسترش فساد و اجرای عدالت، به‌کارگیری نیروهای شایسته، کارآمد و صالح در مصادر امور حکومت است و انتخاب مسئولان و کارگزاران باید با توجه به شایستگی و تخصص آنان در زمینه مربوطه صورت گیرد.

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

الف. محورهای حاکم بر اقتصاد مقاومتی که ضوابط و اصول حاکم بر این اقتصاد را نشان می‌دهد در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف عبارتند از: اصلاح زمینه فعالیت عوامل اقتصادی، مصرف محصولات داخلی، ایجاد اقتصاد دانش‌بنیان، توجه به سلامت اقتصادی، جلب مشارکت عموم مردم در فعالیت‌های اقتصادی و تقویت روحیه خودباوری و خوداتکایی، تقویت توانمندی و بازدهی نیروی کار، استفاده حداکثری از ظرفیت‌های تولید و حداکثر کردن استفاده از امکانات موجود در کشور، توجه ویژه به زندگی اقتصادی مردم جامعه و مبارزه با فساد اقتصادی و گسترش عدالت.

ب. اصول اقتصاد مقاومتی برگرفته از سوره مبارکه توبه در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف عبارتند از: دانش‌بنیانی عنصر اصلی توانایی، توجه به اصل شایسته‌سالاری و جلوگیری از سوءاستفاده از موقعیت‌ها، تحمل سختی در برابر

تنگناها و فشارهای اقتصادی و تقویت روحیه امید، کار اقتصادی و مصرف بهینه امکانات در جهت ایجاد ارزش افزوده، گردش آزاد ثروت و ممنوعیت راکدگذاری سرمایه، نقش دولت در تأمین رفاه عمومی و مبارزه با فقر از طریق زکات و مشارکت عموم مردم برای اداره جامعه و تأمین بستر پیشرفت اقتصادی. ج. با مقایسه و تطبیق اصول اقتصاد مقاومتی با اصول مستخرج از آموزه‌های قرآنی در سه عرصه تولید، توزیع و مصرف، به این نتیجه رسیدیم که برای دستیابی سریع‌تر به اقتصادی مقاومتی، باید در عرصه تولید، سرمایه‌گذاری بیشتری کرد.

د. استفاده حداکثری از تمام ظرفیت‌ها و امکانات تولیدی، رونق تولید داخلی، کاستن از واردات، ایجاد فضای کسب و کار مناسب جهت رقابتی کردن فعالیت فعالان اقتصادی و تولید محصولات داخلی، تلاش برای تقویت تولید ملی از طریق افزایش دانش بومی، مشارکت عمومی در اقتصاد و تقویت روحیه خودباوری و خوداتکایی، ایجاد شرایط مناسب برای به وجود آوردن نیروی کار مقاوم، یادگیرنده و خلاق جهت انطباق با تغییرات در عرصه رقابت، مدیریت صحیح اموال عمومی توسط دولت و ترویج و نهادینه کردن فرهنگ انفاق، اصل شایسته‌سالاری و جلوگیری از سوءاستفاده از موقعیت‌ها و... باید مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد.

منابع

۱. اختری، عباسعلی (۱۳۹۲)، اقتصاد مقاومتی زمینه‌ها - راهکارها، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲. تاج‌بخش، غلامرضا و سامان یوسفوند (۱۳۹۳)، «تحلیل جامعه‌شناختی علل و پیامدهای مصرف‌گرایی و راهکارهای اسلامی مصرف»، پنجمین کنگره پیشگامان پیشرفت.
۳. تاری، فتح‌اله و زهرا کاویانی (۱۳۹۲)، «اقتصاد مقاومتی و مؤلفه‌های آن»، فصلنامه سیاست کلان، سال دوم، شماره ۲.
۴. دری‌نوگورانی، حسین و اصغر صالح‌اصفهان‌ی (۱۳۹۲)، اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران: تحلیل مبنایی و برخی اصول راهنمای کاربردی، چاپ اول، تهران: انتشارات راه فردا و انتشارات ناجی نشر.
۵. سیف، اله‌مراد (۱۳۹۱)، «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، آفاق امنیت، سال پنجم، شماره ۱۶.
۶. سیفلو، سجاد (۱۳۹۳)، «مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی»، معرفت اقتصادی، سال پنجم، شماره ۱۰.
۷. صدر، سیدکاظم (۱۳۷۴)، اقتصاد صدر اسلام، تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۸. طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴)، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی‌همدانی، جلد ۹، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۹. عطا‌فر، علی و کریم آذربایجانی (۱۳۸۰)، «بررسی میزان شایسته‌سالاری در انتخاب مدیران بخش دولتی و خصوصی»، دانش مدیریت، سال چهاردهم، شماره ۵۴.
۱۰. عنان‌پورخیرآبادی، مجید و مهدی عنان‌پورخیرآبادی (۱۳۹۳)، «بازنگری

فرهنگ دینی در رفتارهای اقتصادی در حوزه کار و تولید»، پنجمین گنگره پیشگامان پیشرفت.

۱۱. فشاری، مجید و جواد پورغفار (۱۳۹۳)، «بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران»، مجله اقتصادی، سال چهاردهم، شماره ۵ و ۶.
۱۲. قرائتی، محسن (۱۳۹۰)، تفسیر نور، جلد ۳، چاپ ششم، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۳. قلیچ، وهاب و رسول خوانساری (۱۳۹۴)، عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۱۴. کرمی، محمدمهدی و محمد پورمند (۱۳۸۵)، مبانی فقهی اقتصاد اسلامی، چاپ هفتم، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۱۵. کمیسیون اقتصاد کلان، بازرگانی و نظام اداری (۱۳۹۲)، «اصول کلی حاکم بر اقتصاد مقاومتی در سیاست‌های کلی»، فصلنامه سیاست کلان، سال دوم، شماره ۲.
۱۶. محمودی، وحید (۱۳۷۹)، «فساد اقتصادی و توسعه»، مجموعه مقالات دومین همایش دوسالانه اقتصاد ایران.
۱۷. معمارنژاد، عباس (۱۳۸۴)، «اقتصاد دانش بنیان: الزامات، نماگرها، موقعیت ایران، چالش‌ها و راه کارها»، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۱.
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۸۷)، تفسیر نمونه، جلد ۷ و ۸، چاپ سی و ششم، قم: دارالکتب الاسلامیه.
۱۹. میرمعزی، سیدحسین (۱۳۹۱)، «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن (با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۷.

Development: a cross- section approach”, *World Bank Policy Research*, Working Paper, No 3366.

22. Harbison. H. F(1978), *Human Resources as the Wealth of Nations*, New York: Oxford University.

23. OECD(2001), **The New Economy: Beyond the Hype**, Paris: OECD.

24. Tanzi, Vito and Hamid Davoodi(1998), *Roads to Nowhere: How Corruption in Public Investment Hurts Growth*, IMF, Washington: International Monetary Fund.